

UNA INCURSIÓ EN ELS TREBALLS TOPONÍMICS EUROPEUS: L'EXEMPLE DE L'«ATLANTE TOPONOMASTICO DEL PIEMONTE MONTANO»

Gaspar Valero i Martí

IX Jornada d'Onomàstica i Toponímia. Sóller, 1994

UN CONGRÉS DE TOPONOMÀSTICA A L'ALGUER

El mes de novembre passat vaig tenir l'oportunitat de participar a la ciutat de l'Alguer en un conveni internacional titulat *La toponomàstica bilingüe en el territoris de llengües minoritàries*. Aquesta trobada fou organitzada i potenciada per l'Obra Cultural de l'Alguer i tingué el suport de la Confederació de les Minories Lingüístiques de la Comunitat Europea i també del Govern Autònom de la Regió de Sardenya. El congrés s'emmarcava en la voluntat de diverses institucions de l'Estat italià d'assumir la proposta de recomanació del Consell d'Europa de 12 de juny de 1981, que deia que convenia «adoptar progressivament, conjuntament amb la denominació esdevinguda usual, les formes correctes de la toponomàstica, basades en la llengua original de cadascun del territoris, per petits que siguin».

Entre les aportacions que es feren en aquest congrés, em semblà oportú seleccionar la tasca de recerca toponímica realitzada per la Università degli Studi di Torino, d'acord amb el conveni signat amb la regió del Piemont, dins el projecte Alpi e Cultura. El títol del treball és *Atlante Toponomastico del Piemonte Montano*. La direcció és a càrrec del professor del Departament de Ciència del Llenguatge de l'esmentada universitat, Arturo Genre, com a responsable científic de la recerca.

A l'Alguer, tinguérem ocasió d'intercanviar experiències i metodologies amb Arturo Genre, director de la recerca. Fruit d'aquestes impressions i del material que em proporcionà, ha sortit aquesta ponència.

L'«ATLANTE TOPONOMASTICO DEL PIEMONTE MONTANO»

L'abast de l'estudi afecta quaranta-cinc comarques dels Alps piemontesos, situats al nord-oest de l'Estat italià; l'àrea total engloba cinc-cents trenta municipis, bàsicament de llengua occitana i francoprovençal. El nombre de topònims per municipi s'ha avaluat que pot oscil·lar entre 300 i 3.000, és a dir, una mitjana superior a 1.600 topònims (la qual cosa aportaria la considerable xifra d'uns 840.000 topònims en total). Aquest territori s'estén per tres àrees lingüístiques: l'occitana, la francoprovençal, la piemontesa i la walser (dialecte baix alemany de la vall de Gressoney).

La introducció del segon volum de l'ATPM comença amb aquestes paraules: «A les nostres muntanyes, encara que no només aquí, molts dels noms de lloc encara usats fins no

fa gaires dècades, avui s'estan perdent irremissiblement. A partir dels topònims relatius a àrees un temps habitades establement i ara semidesertes o abandonades, el fenomen afecta, amb intensitat i ritmes diversos, tant contrades senceres com zones reduïdes, tant a les cotes altes com a les baixes. Paral·lelament, augmenten les modificacions, els esguerraments, les transcripcions incorrectes en italià, amb autèntiques reinvençions (o fins i tot exterminacions) dels termes locals, cosa que suposa que el sentit i la raó de ser del nom quedin completament foscs.»

L'objectiu de l'ATPM és la recollida sistemàtica de la xarxa completa dels noms de lloc, tant els que es refereixen a grans espais com els microtopònims. La investigació s'ha plantejat municipi per municipi, i els topònims són recollits sobre el terreny, directament de la veu de les persones que són portadores d'un patrimoni de coneixement que, pel fet de ser vehiculat exclusivament per la transmissió oral, apareix avui com el més exposat al risc de la pèrdua i de l'oblit.

El treball de camp es coordina amb altres investigacions, com la denominada *Atlante Linguistico e Etnografico del Piemonte Occidentale*. El treball arxivístic sobre toponomàstica històrica i l'anàlisi etimològica dels termes també són prevists, però no en aquesta primera fase de recollida oral, la qual és considerada més urgent, per la possible desaparició biològica dels informadors.

Els responsables del treball remarquen la importància de la implicació de diverses institucions, que han actuat coordinadament, cosa que ha redundat en l'eficàcia del projecte. L'*Assessorato a la Cultura* de la Regió ha assumit la responsabilitat del projecte, n'ha divulgat la realització i ha contribuït a relacionar les institucions locals amb la Universitat; també ha aportat la cartografia de base i ha acceptat la publicació del treball. La Universitat de Torí ha assumit la responsabilitat científica, amb la definició dels criteris de recollida, de transcripció i d'elaboració de les dades, la formació dels recercadors i la supervisió del treball, realitzada a través d'un comitè científic i d'un comitè de redacció. D'altra banda, els ajuntaments tenien competències sobre les actuacions concretes de recerca; han contribuït a la realització de cursos de formació dels toponimistes locals i s'ha fet càrrec del material de treball de camp.

LA RECOLLIDA TOPONÍMICA SOBRE EL TERRENY

El treball de camp plantejat per l'ATPM té dues fases: la primera consisteix en la transcripció sobre el mapa dels noms que es recullen; la segona consisteix en el transferiment d'aquests noms a les fitxes corresponents.

Per a la primera tasca s'usa el mapa a escala 1:5.000, aconseguit per reducció del mapa a escala 1:1.000. Mapes amb escala major a 1:5.000 ofereixen massa espai i resulten poc pràctics per l'excés de fulls que cal utilitzar en un mateix terme municipal. Les escales menors, 1:25.000, i fins i tot 1:15.000 i 1:10.000, abasten massa extensió de terreny, i no permeten les anotacions toponomàstiques.

Les enquestes de recollida de noms sobre una mateixa àrea no es fan només amb un testimoni, sinó que es repeteixen amb més informadors, sempre en un radi d'acció que els sigui familiar.

Els millors informadors són les persones majors; els pastors i els caçadors s'han revelat molt bons per a les zones altes (boscs, muntanyes, passos...). També són bons tots els que han passat la vida i desenvolupat la seva activitat en el lloc. Hi ha persones joves

que, per raó de la seva activitat, han estat molt bons informadors. Per norma, convé deixar de banda les persones que «han estudiat» i aquells que han viscut fora del lloc, per la seva tendència a *ennobrir* els topònims italianitzant-los o identificant-los més o menys amb els oficials.

El registre del topònim es fa sobre el mapa, amb tendència a cobrir amb el nom l'espai que ocupa, variant convenientment les dimensions de les lletres. Els topònims, successivament, es col·loquen a la fitxa corresponent, acompanyats per una sèrie de dades complementàries.

LA FITXA DE RECERCA TOPONOMÀSTICA

La fitxa toponomàstica es divideix en tres parts:

a) la primera part conté les indicacions necessàries per a la identificació del topònim, de les variants, del gentilici, del significat atribuït per l'informador i de les característiques geomorfològiques i paisatgístiques del lloc designat.

b) la segona part de la fitxa recull informacions de caràcter accessori: llegendes, refranys, fets històrics, etc.; també el nom oficial i eventuais observacions del toponimista.

c) la tercera part conté informacions de servei relatives al recollidor i als informadors.

Les fitxes, juntament amb els mapes, constitueixen la base del treball. Amb vista al posterior tractament informàtic d'aquestes, el seu emplenament requereix alguns requisits: respecte a les normes d'emplenament, segons els criteris exposats en els cursos de formació; un atent repàs per eliminar errades; bona cal·ligrafia, i màxima precisió de la terminologia usada.

Després de cada enquesta, les dades són introduïdes a l'ordinador a partir d'un programa preparat per arxivar, relacionar i imprimir el contingut de les fitxes. Aquest banc de dades és la base de la publicació, que, segons les disposicions pressupostàries de la Regió del Piemont, es van editant. L'obra s'edita municipi per municipi en volums que contenen els topònims per ordre alfabètic (a partir del genèric o apel·latiu), i un índex rodat (*routato*), en què els determinatius o específics apareixen també ordenats. Com a apèndix, s'inclou el mapa toponímic. Precedeix l'estudi toponímic una breu ressenya explicativa del municipi, a cura d'algun intel·lectual o representant local.

A MANERA DE CONCLUSIÓ

L'intercanvi d'experiències i de metodologies és essencial en el món de la investigació i de la recerca; també ocorre així en el camp de la recerca toponímica. En resum, després de les jornades de l'Alguer i, en concret, d'aquesta incursió en un dels treballs toponomàstics europeus, crec que el nivell de les actuacions toponimístiques a les Illes comparativament amb la resta d'Europa es troba situat en un bon lloc. Metodològicament, sembla que no és gaire agosarat dir que bàsicament coincidim amb els estudis capdavanters d'Europa. En tot cas, l'exemple aportat ens reafirma que cal avançar en la via iniciada amb trobades com la present pel que fa a la unificació d'esforços, de mètodes i de visió de conjunt. Una altra qüestió seria aconseguir imbricar encara més les institucions

autonòmiques i locals, i, juntament amb la Universitat i amb els investigadors, potenciar línies de treball amb una planificació global, coordinades i amb més suport material.

BIBLIOGRAFIA

- GENRE, Arturo (director). «Aisone». A: *Atlante Toponomastico del Piemonte Montano*, vol. 2. Torino: Vivalda Editori, 1993.
- GENRE, Arturo. «Les recherches en microtoponymie au Piémont: l'*Atlante Toponomastico del Piemonte Montano*». A: *La recherche toponymique dans les Alpes Occidentales*. Saint-Nivolas (Aoste): Centre d'Estudes Francoprovençales René Willien, 1993.

APÈNDIX

Estructura de la fitxa de recerca toponímica de l'«Atlante Toponomastico del Piemonte Montano»

1. Topònim.
2. Gènere i nombre (els indefinits són substituïts per «NI», no identificat).
3. Cota mitjana del topònim, expressada en metres sobre el nivell de la mar (als cursos d'aigua, canals, etc., se'ls dóna convencionalment la cota «0»).
4. Coordenades corresponents a la posició del topònim sobre el mapa. La xifra que precedeix (01) indica el número del foli.
5. Variant lingüística del topònim (Fp: francoprovençal, Fr: francès, It: italià, Li: ligur, Lo: llombard, Oc: occità, Pi: piemontès, Wa: walser).
6. Forma present en el mapa de l'Institut Geografico Militare di Firenze.
7. Altres denominacions.
8. Gentilici (nom amb el qual són designats els habitants del lloc).
9. Significat atribuït per l'informador al topònim.
10. Descripció del lloc.
11. Notes del toponimista recollidor.